

Казуо Накай
Токійський університет,
Японія

УКРАЇНА І ЯПОНІЯ: ДЕЩО ПРО ВІДНОСИНИ МІЖ ОБОМА КРАЇНАМИ ТА ПРО УКРАЇНОЗНАВСТВО В ЯПОНІЇ

Після проголошення незалежності України у 1991 р. в Японії поступово зростає зацікавлення цією країною. Відносини між двома державами донедавна були дуже нетривкі та спорадичні, хоча історія стосунків між обома народами досить давня. Зокрема, ще у 1914 р. до Японії приїхали двоє українців – В.Єрошенко і В.Королів-Старий. Їх відвідини стали прикладом одних із перших і, без перебільшення, надзвичайно важливих контактів.

Василь Якович Єрошенко народився 1889 р. у селі Обухівці на Білгородщині. Поет і есперантист, він двічі приїжджав до Японії, понад п'ять років прожив здебільшого в Токіо, інтенсивно спілкуючись з японськими художниками, письменниками, поетами та інтелектуалами. Тут він відвідував літературні вечори, на які збиралася мистецька еліта столиці. Знайомлячись з японцями, Єрошенко завжди наголошував: «Я не росіянин, а малорос», ідентифікуючи себе як українця, хоча тодішні японські літератори, напевно, не вбачали якоїсь різниці між великоросами й малоросами. Бував Єрошенко також і в культурному салоні Кокко Сома, власниці магазину європейського хліба й ресторану «Накамура-йа». Цей ресторан ще й сьогодні існує в центрі Токіо (р-н Сіндзюку-і), й донині найпопулярнішою стравою в ньому є український борщ. Готувати його японських кухарів свого часу навчив сам В.Єрошенко. Він був небайдужою людиною, і на підтвердження цього є хоча б такий факт: коли Єрошенко мешкав у Токіо (р-н Хонго, поблизу Токійського університету), неподалік від його помешкання почалася пожежа. Почувши вигуки «Вогонь!», він без роздумів рушив на місце біди, хоча й був сліпим.

Ще один українець – Василь Королів-Старий – мандрував країнами світу й на початку літа 1914 р. приїхав із Шанхая до японського міста Нагасакі, маючи на меті дістатися порту Йокогама і звідти вирушити до Австралії. Але кошти, які він сподівався отримати по приїзді до Японії, довгий час не надходили. Не маючи можливості подорожувати далі, він змушений був заробляти потрібні йому гроші власною працею. Завдяки знайомству з одним японцем, він влаштувався на роботу в селі як простий робітник. Тоді, на початку літа, якраз був час висаджувати паростки рису, тож він був постійно завантажений роботою. Працюючи разом із молодими японськими селянами, він дивувався з працьовитості японців, які до того ж обмежувалися дуже малою кількістю їжі¹.

Відомий в Японії поет Кендзі Міядзава (1896-1933) вперше згадав про Україну у вірші «Пані в полі» в 1924 р., коли до Токіо приїздив танцювальний гурт з України. Побачивши виступ українських танцюристок, поет склав власне уявлення про образ України. Поет використовує цей ідеальний образ, звертаючись до японських селянок: «Пані в полі! Красуні! Ви виглядаєте як українські танцюристки».

У 1920-х рр. в Одесі функціонувало японське консульство, в якому працювало декілька японських дипломатів. Наприкінці 1920-х рр. їх заходами та за сприяння Міністерства закордонних прав Японії було опубліковано дві книжки про Україну. Одна з них являє собою стенограму виступів учасників круглого столу про тодішній стан України, друга – короткий нарис історії українського національного руху. Хоча ці

¹ Його книжка про мандрівки Японією «Чмелик (Довкола світу)», була опублікована 1920 р. у Празі та використовувалась як підручник-читанка в українських школах Польщі напередодні Другої світової війни – *авт.*

книжки мають радше публіцистичний, ніж академічний характер, вони містять значний обсяг інформації про Україну. Це була фактично перша спроба японців системно дослідити ситуацію в Україні.

Напередодні Другої світової війни мали місце спорадичні контакти між японцями (переважно військовиками) і українцями в Читі (Сибір) та Зеленому Клині (Далекий Схід). Ця сторінка історії є малодослідженою. І лише завдяки зусиллям д-ра С.Ціпка (Едмонтон, Канада), який вивчає відносини між українцями та японцями в Сибіру й на Далекому Сході напередодні Другої світової війни, стало можливим відтворити їх специфіку. Результати своїх досліджень С.Ціпка планує видати у вигляді монографії, яка зараз готується до друку. 1998 р. у журналі «Зерна» було також опубліковано його статтю «Українці в Маньчжурії, Китай».

Ще одну невелику розвідку (власне – 30-ти сторінкову брошуру) «Японія» авторства Петра Воїна було видрукувано у Львові в 1937 р. На її сторінках вміщено близько 10 фотографій і цікаву інформацію про японську армію в Китаї. Доцільно навести цитату з цієї публікації: «Війна Японії з СССР – найбільш побажана є не кому іншому, а нам українцям!». Таке твердження її автора свідчило про те, що деякі українські політичні угруповання прагнули послаблення більшовицької Росії, яка в силу цього мала б обмежені можливості для нищення українства.

Але найцікавішими та найважливішими були контакти японців з українцями в Маньчжурії. У 1975 р., перебуваючи в Німеччині, автор цієї публікації випадково натрапив у бібліотеці Кільського університету на брошуру «Зелена Україна», надруковану в Харбіні. На останній сторінці брошури вміщено оголошення про низку видань, що готувалися до друку, у т.ч. «Українсько-Ніппонський словник»². Повернувшись до Японії, я намагався розшукати цей словник у всіх найбільших бібліотеках країни, однак безрезультатно. Тоді я припустив, що цей словник, мабуть, так і не з'явився друком, адже в оголошенні було зазначено, що він лише «готується» до друку.

У 1980 р. я приїхав до Америки і зустрівся в Нью-Йорку з Іваном Світом, який напередодні війни працював журналістом у Маньчжурії і згодом написав книжку «Історія відносин між Україною і Японією» (Нью-Йорк, 1972). Це поки що єдина монографія про стосунки України з Японією. Основну частину книжки присвячено відносинам українців з японцями в Маньчжурії напередодні й під час Другої світової війни. Саме у бібліотеці І.Світа мені вдалося віднайти той самий «Українсько-Ніппонський словник», який я безрезультатно розшукував у Японії. Цей, справді перший, українсько-японський словник було видрукувано в Харбіні у 1944 р., а його авторами-упорядниками стали – Анатолій Діброва і Василь Одинець³, які тоді працювали в японській адміністрації цього міста.

Представники тамтешньої японської адміністрації, і серед них Сабуро Ясуда, допомогли видати словник. За деякими опосередкованими свідченнями можна припустити, що кошти на його видання були надані штабом Японської армії в Маньчжурії або правлінням японської південної маньчжурської залізниці. Кількість слів у цьому словникові становить 11 тис., він має 270 сторінок. Словникові записи зроблено наступним чином: українське слово, переклад російською мовою, потім японський переклад і в кінці рядка кирилицею подано як читати японське слово. До словника включено низку характерних понять та означень, які засвідчують політичну орієнтацію авторів. Крім таких понять, як «Шевченко» та «Заповіт Шевченка» у словнику присутні й такі гасла як «Коновалець», «Петлюра», «Центральна Рада», «Ще не вмерла Україна», «Українська Автокефальна Православна Церква» тощо.

Відтак постають запитання – чому 65 років тому було опубліковано цей словник і

² Ніппон – самоназва Японії, так само як Дойчланд для Німеччини – *авт.*

³ У 1945 р. Діброву і Одиця було заарештовано військовою контррозвідкою Червоної армії в Харбіні під час радянської окупації Маньчжурії. Після цього про Діброву відсутня будь-яка інформація, а про Одиця відомо лише, що він помер у Казахстані в 1975 р. – *авт.*

чи існувала потреба у його виданні? Хоча наклад словника невеликий (лише 1000 примірників), видати його не вдалось би, якби для цього не існувало практичної потреби. Українсько-японський словник був потрібен насамперед японській військовій та цивільній адміністрації в Маньчжурії, яка й віднайшла кошти на його видання. Важливим було також і те, що тоді в Харбіні мешкало 15 тис. українців. На Далекому Сході Радянського Союзу в 1943 р. все населення становило 2,7 млн. осіб, у т.ч. 1,25 млн. – українці та 1,1 млн. – росіяни. Багато українців проживало тоді на кордоні Маньчжурії і Радянського Союзу. З огляду на це японський уряд і командування армії дотримувались думки, що до українців доцільніше звертатися і розмовляти українською мовою, а не російською. Такими, напевно, були обставини, що спричинили видання першого українсько-японського словника в Харбіні (Маньчжурія).

Після Другої світової війни безпосередніх контактів між українцями і японцями траплялось небагато. Так, зокрема, в Японії демонструвався фільм С.Параджанова «Тіні забутих предків». Але японці не переставали цікавитися Україною. Підтвердженням цього є те, що в Японії вийшли переклади творів Тараса Шевченка. Це поки що єдиний український поет, вірші якого перекладено японською мовою. Літератор Теісукі Сібуя був зачарований поезією Шевченка і здійснив переклад його віршів. Але перекладаючи його твори, Сібуя користувався російськими перекладами його віршів. Це звичайно ж ускладнювало правильне розуміння суті творчості Шевченка.

У 1975 р. автор цієї статті підготував коментар до виданої японською мовою книжки П.Аршинова «История махновского движения». Цей коментар став моєю першою публікацією про Україну. Тоді в Японії не було ані підручників української мови, ані українсько-японських словників, ані фахових викладачів української мови. Відтак мені довелося самостійно опановувати українську мову за англійським підручником і словником. А потім вдосконалювати свої знання шляхом читання книжок з історії України. При цьому доводилося більше читати російською, аніж українською мовою. Для продовження роботи в цьому напрямку існувала нагальна потреба поїхати до України і там продовжити дослідження. Однак мені було відмовлено на тій підставі, що тематика моїх досліджень стосувалася «національної проблеми в Радянському Союзі, зокрема в Україні». А за твердженням офіційної Москви – в Радянському Союзі та в Україні не існує жодної національної «проблеми».

У 1979 р. тодішній директор Гарвардського Українського Наукового Інституту проф. Омелян Пріцак, приїхавши до Японії, виявив бажання зустрітися зі мною⁴ та запропонував продовжити дослідницьку роботу в галузі українознавства. Разом з тим проф. О.Пріцак висловив переконання, що в Японії немає відповідних матеріалів і викладачів, а в Україні, яка перебуває під контролем комуністичної тоталітарної системи, відсутні можливості для якісного виконання академічного дослідження. На думку О.Пріцака залишався тільки один шлях – продовження роботи в Америці, а саме у згаданому Інституті в Гарварді.

Наступного 1980 р. я одержав стипендію Фулбрайта і вирушив до Америки. Два роки в Гарварді стали для мене найцікавішим і найціннішим періодом. За цей час мені вдалось здобути ґрунтовні знання з української мови, історії, літератури; познайомитися з багатьма українцями США та Канади. Моє зацікавлення Україною виявилось в тому, що я навчився робити писанки. Тоді в Українському Гарвардському Інституті на посадах професорів і наукових співробітників в аспірантурі працювало, а також навчалось багато серйозних дослідників, які й нині працюють у наукових та академічних закладах Північної Америки (професори Г.Грабович, Ф.Сисин, І.Хімка, М.Тарнавський, В.Остапчук, Р.Коропецький та ін.).

У Нью-Йорку мені пощастило познайомитися з власником книжкового магазину «Сурма» Мироном Сурмачем. Він запропонував купувати у нього українські книжки

⁴ У цей час автор цієї статті навчався в аспірантурі Токійського університету, спеціалізуючись з історії України – *ред.*

за ціною один долар за кожну. Я скористався цією пропозицією та придбав багато книжок (приблизно дві тонни), які були перевезені до Токіо та утворили книжковий фундамент україністики в Японії.

Перебуваючи на студіях в Америці, я підготував до друку кілька статей. Одну з них – про голод в Україні в 1921-1922 рр., було опубліковано в журналі «Harvard Ukrainian Studies» («Українські дослідження Гарварду»). Повернувшись до Японії, я опублікував монографію «Історія національної політики в Радянському Союзі – Україна, 1917-1945» (Токіо, 1988). Це була перша монографія про Україну в Японії після Другої світової війни. У 1991 р. мною було опубліковано підручник з української мови для японців, який став першим у низці такого роду видань.

З моменту проголошення незалежності України у 1991 р. в Японії, хоч й повільно, але впевнено й неухильно зростає зацікавлення Україною. В січні 1999 р. відкрито японський центр у Києві. Поступово розширюються відносини на урядовому і громадському рівнях, зміцнюються економічні зв'язки.

1994 р. у Токіо створено Японську Асоціацію Україністів (ЯАУ) як відділення Міжнародної Асоціації Україністів (МАУ), заснованої в 1988 р. Свій перший конгрес МАУ провела в Києві в 1990 р. Скориставшись своїм перебуванням у Варшаві, я вирішив приїхати до Києва і взяти участь у роботі конгресу, ставши єдиним його учасником з Японії. У другому конгресі МАУ у Львові в 1993 р. взяли участь п'ять японських науковців, а на третій конгрес МАУ в Харкові в 1996 р. прибуло вже 8 осіб з Японії.

Спочатку Японська Асоціація Україністів⁵ налічувала лише 12 членів, а тепер у її складі вже понад 40 чол. Серед них – професори, доценти й аспіранти різних університетів, журналісти, дипломати й бізнесмени. Декілька українців, які перебувають в Японії, також беруть участь у наукових конференціях ЯАУ, що відбуваються двічі на рік. Дирекція ЯАУ міститься в Токійському університеті (кампус Комаба).

До останнього часу більшість японців уважали, що Україна є частиною Росії чи Радянського Союзу, та що історія України – це частина історії Росії. Так само вони не знали, що існує окрема, відмінна від російської, українська мова. Але у другій половині 90-х рр. ситуація почала змінюватися на краще. В 1996 р. доцент Токійського політехнічного університету Рюносукє Курода (і член нашої Асоціації) опублікував у Токіо малий українсько-японський словник, який містить 1500 найуживаніших слів для початкового рівня володіння українською мовою. 1998 р. в Києві видано українсько-японський і японсько-український словники (автори – Іван Бондаренко та доцент університету Тенрі Такао Хіно (теж член нашої Асоціації). Хоча цей словник невеликий за обсягом, він допомагатиме справі поширення української мови в Японії.

Крім згаданих словників, 1998 р. вийшли друком дві книжки про Україну японською мовою. Це монографія «Український націоналізм – дилема незалежності», яка містить нарис політичної історії України після Другої світової війни включно з висвітленням подій після проголошення незалежності, і вперше видана японською мовою загальна історія України, де висвітлено історичні події, що відбувалися в Україні від часів Київської Русі до здобуття незалежності⁶.

Окрім названих праць, опубліковано ще дві монографії японською мовою про Україну. У книзі «Народження нової валюти – гривні» (автор – колишній аташе з питань економіки Посольства Японії в Україні Кіміакі Нісітані), подано аналіз економічного стану України після здобуття нею незалежності. Монографію «Україна в період Речі Посполитої» (автор – професор Токійського політехнічного університету Макото Хаясака), присвячено тому періоду історії України, коли українські землі перебували у складі Польщі. Серед інших японських науковців з українознавства слід назвати наукову співробітницю Інституту міжнародних відносин при Міністерстві закордонних справ у Токіо Мегумі Сuedзава, автора кількох статей про зовнішню політику незале-

⁵ З моменту заснування Японської Асоціації Україністів її очолює проф. Казуо Накай – *ред.*

⁶ Автором обох книжок є проф. Казуо Накай – *ред.*

жної України, та доцента Куруме університету Мікіо Абе, автора дослідження про Миколу Костомарова і Михайла Драгоманова.

Відтак є всі підстави стверджувати, що в Японії зростає інтерес до української культури та історії цієї країни. У Токійському університеті організоване вивчення української мови. У другій половині 90-х рр. у цьому університеті підготовлено й захищено три магістерські дисертації з української тематики – про федералізм Михайла Драгоманова (Н.Хасімото), про сучасний стан української мови (Р.Кавагуті), про козацьке суспільство перед Хмельниччиною (Н.Куріхара). Всі названі дослідники розуміють українську мову й користувалися українською літературою для підготовки своїх дисертацій.

Поступово японці розширюють межі своїх уявлень про Україну. Але знань та інформації все ще бракує. Якщо порівняти інформацію про Японію й переклади японської літератури в Україні з науковим доробком про Україну і українську культуру в Японії, то слід зазначити, що це будуть абсолютно не співвідносні речі. Відтак японці-україністи мають докласти всіх зусиль для розширення знань про Україну в Японії і зміцнення відносин між нашими народами й країнами.